

HEGEDŰS ANDRÁS

Tanítóképző Intézet, Baja

Gyermekkönyvek az iskolában

Néhány gondolat a gyermekkönyv szerepéről az iskolai munkában

Közismertek az írók, kultúrpolitikusok, pedagógiai gondolkodók meg-megújuló megállapításai a jó könyvek szerepéről a gyermekek életében. Gorkij *Hogyan tanul-tam?* című cikkében ezek a megállapítások találhatók:

„Minél több könyvet olvastam, annál közelebb került hozzám a világ, annál világosabb és fontosabb lett számomra az élet.” „A könyvek szárnyat adtak eszemnek és szívemnek.” „A könyvek kitágították előttem a világ határait, megmutatták, hogy milyen hatalmas és nagyszerű a jobbra törekvő ember . . .”

Ezeknek a gorkiji megállapításoknak az értékét erősíthetném Gárdonyi, Móra, Móricz, Juhász Gyula, Németh László, Veres Péter stb. kijelentéseivel, mindegyiknek ez a gorkiji megállapítás lenne a kicsendülő gondolata:

„Minden könyv egy kis lépcsőfok volt, amely feljebb vitt az álattól az emberhez, a jobb élet fogalmához és áhításához.”

Nem csak az a feladatunk, hogy tanítványainkat avassuk a maradandó értékű gyermekirodalmi alkotások olvasóivá, szerelmeseivé, hanem, hogy a *gyermekek olvasása, olvastatása történjék az alsó tagozat oktatási, nevelési célkitűzésének az aspektusában is*. Ugyanis kevés és szórványos még az a gyakorlat, amikor a pedagógus úgy irányítja tanuló olvasását, hogy ezek az olvasmányélmények kiegészítsék, teljesebbé, gazdagabbá tegyék a tankönyv világát, hogy tudatosan szolgálják a Nevelési Terv célkitűzéseinek megvalósítását. Még ritkább az a gyakorlat, hogy a tanítók tudatosan fel is használják a gyermekek olvasmányélményeit. Ma még a gyermekek iskolai tanulása és iskolán kívüli olvasása egymás mellett fut, a kettő organikusan nem fonódik össze. *A tanítóknak a tanulók olvasmányélményeit be kell építeniök a tanítási órák ismeretanyagába, erre, mint szilárd vázra rá kell építeniök az olvasmányokból szerzett információkat, hogy már ezen a szinten is a különböző területekről összegyűjtött ismeretek a gyermek agyában ne egymás mellé helyezetten, egymástól elszigetelten, hanem egymással logikus összefüggésben, új kombinációkat teremtve, differenciáltabb látást biztosítva éljenek*. A gyermekolvasmányok nyújtotta világnézeti, etikai, esztétikai stb. élmények felhasználása nélkül a Nevelési Terv célkitűzéseit megvalósítani nem is lehet. Ugyanis az a magasrendű szocialista nevelési célkitűzés, amelyik a gyermek, jelen esetben a 6–10 éves gyermek életkori sajátosságaihoz igazodva a marxista világnézet elemeinek tudatosítását, az értelmi erők sokrétű fejlesztését, az érzelmi világ gazdagítását stb. hangsúlyozza, nem elégedhet meg azzal, hogy gyermekeinek „egykönyvű”, csak a tankönyvet ismerő és tanuló gyermekek legyenek. Oktatási reformunk célkitűzései – a korszerű műveltségi anyag kiszélesítése, tanulóink aktivitásra nevelése, az önképzés útján szerzett ismeretek fontossága, az új ismeretek iránti érzékeny, fogékony érdeklődés felkeltése stb. – pedig hatványozottan sürgetik a gyermekkönyvek méltó helyének kijelölését az oktató-nevelő munkában. Ezideig alig-alig megvalósított pedagógiai problémáról van szó, arról, hogy a gyermekek olvasóvá nevelésében, olvastatásában bizonyos tervszerűségnek, célszerűségnek is kell uralkodnia. A pedagógusnak nem egy

könyv, a tankönyv világába kell bevezetnie a tanulókat, hanem a gyermekkönyvek világába is.

Először is tudatosítanunk kell tanítóinkban az eddiginél egyértelműbben, hogy nekik a gyermekkönyvek értőivé és olvasóivá, *értő olvasóivá* kell válniuk. „Pedagógusaink, ha nincs bennük valódi magas erkölcsi szempont és igazi életismeret – írja Móricz 1931-ben – eldobhatnak számtalan könyvet, ami a gyermek lelkére épületes hatású, s megtarthatnak számtalant azért, mert ők nem találnak benne károst és helytelent.” Ennek a veszélynek a csökkentése vagy elkerülése érdekében nevelőinknek meg kell ismerkedniük a különböző műfajú gyermekkönyvek pedagógiai, pszichológiai és esztétikai kérdéseivel; hogy az egyre sokasodó művek tengerében helyes és igényes szelekciós szempontok vezessék őket a könyvek ajánlásában és felhasználásában.

A gyermekkönyvek felhasználása a tanítási órák során *sürgeti, igényli a korszerű óravezetés, tantárgyi munka megvalósítását*. Tanítóinknak szakítaniuk kell azzal az elavult, korszerűtlen pedagógiai gyakorlattal, amelyik lebecsüli, nem veszi figyelembe és igénybe a gyermekek egyéni tapasztalatait, jelen esetben a gyermekkönyvekből szerzett információit. Hozzá kell szoktatniuk tanítványaikat ahhoz, hogy *azt, amiről az iskolában tanulnak, hozzák kapcsolatba a gyermekkönyvből szerzett tapasztalásaikkal, élményeikkel*.

II.

A zöld levelecske című gyermekkönyv felhasználása az iskolai munkában

A *Zöld levelecske* című kötet gyermekversek gyűjteménye, a Móra Könyvkiadó 1967-ben.

Az *Aranykapu* és a *Cifra palota* után ez a harmadik gyermekvers-antológia, a benne összegyűjtött ötvenhat költő közel háromszáz verse nagyon sok esztétikai örömet szerezhet olvasó gyermekeinknek.

A *gyermekkönyvek iskolai felhasználását — természetesen — meghatározza a többi között a gyermekkönyv műfaja is*. A *Zöld levelecske* című kötet gyermekversek gyűjteménye, antológia, a benne található versek iskolai felhasználásának megvan sajátos lehetősége.

A tanítók különösen az *olvasmány-, költeménytárgyalási órákon, környezetismereti anyagrészek feldolgozásakor tudják hatékonyan, a hangulatteremtés, az érzelmfakasztás, az esztétikai izlésnevelés, sőt az ismeretnyújtás, a látásmód fejlesztése érdekében felhasználni a Zöld levelecske verseit*.

Az *olvasmány- és költeménytárgyalás* során vagy az olvasmány, költemény bemutatását megelőző *bevezető beszélgetésben* vagy az olvasmány, költemény tárgyalását lezáró *összefoglalásban* használhatjuk fel a gyermekverseket.

A tanítási óra mindkét mozzanatában *érzelmfakasztó, mélyítő, hangulatot erősítő szerepük feltétlenül van a gyermekverseknek*.

A II. osztályban dolgozzuk fel *Az édesanya* című olvasmányt. Az olvasmány a korán kelő, gyermekét szeretettel gondozó, nappal a gyárban kenyeret kereső, este az egész családot hazaváró édesanyát mutatja be. Az olvasmány feldolgozása után, a tanítási óra záró részeként mély élményt, finom hangulatot tud maradandó hatással fakasztani az a tanító, aki bemutatja Beney Zsuzsa az *Anya dúdolja* című versét. Az *Anya dúdolja* című versben ugyanaz a gondolat szólal meg, mint *Az édesanya* című

olvasmányban, csak a költeménynek a képek, a hangulatiság, az érzelmi telítettség miatt szuggesztívebb az ereje. Milyen felemelő érzésekkel mennek ki az osztályból a gyerekek, ha magukkal viszik az *Anya dúdolja* utolsó versszakának zsongító, boldogító gondolatát, azt, hogy engem is így szeret az édesanyám:

„Mint a fény az árnyat, záport a virág, mint patak a medrét, madarat az ág, mint sóhajos nyári éjjel a fák az eget — így szerettelek.”

A vers erejét különösen fokozza az az írói megoldás, hogy benne közvetlenül az anya szólal meg, az anya dúdolja el gyermeke iránti szeretetét, s emiatt a gyermek szinte úgy érzi, hogy a versből a saját édesanyja hozzá szóló gondolata árad, sugárzik.

Szüdi György *Csillebérc este* című költeménye a III. osztályos olvasókönyvben található. A két szakaszból álló vers egy finom hangulat költői megörökítése. A gyermeki álmok földjén, Csillebércen még az este is szebb. Annnyira szép, hogy nem is gyalog jött, de még nem is vasúton, hanem tejúton érkezett, a csillagok hozták a hátukon. A nyaraló, vidáman játszó, önfeledten boldog gyermekek estéjének a hangulatát sikerült mesterien életre keltenie a költőnek. Ha azt a hangulatot meg tudja a tanító teremteni, elérte a célját.

A rövid vers most ismertetett sajátos hangulatát a túlzott magyarázkodás helyett azzal is érzékeltetheti a nevelő, hogy a *Zöld levelecske* című kötetből felolvasson a tanulóknak másfajta esti hangulatot árasztó gyermekverseket. Horgas Béla *Este* című verse például a szobában este egyedül tartózkodó gyermek riadt félelmét kelti életre. Azét a magányos gyermekét, aki előtt este inognak a lámpák, a fák kitérítik a szájukat, minden tárgynak megnő az árnyéka, s aki még a kutyákról is azt hiszi, hogy félelmükben „ugatják a hordóból a kiömlött sötétet.” Vagy Ténagy Sándor *Este* című verse ismét más hangulatot áraszt, a falusi esték hangulatát, amit a hazatérő, kolomp-zavú nyáj, a dombon túli borongás és az éppen lebukó nap látványa idéz elő.

Horgas Béla és Ténagy Sándor verseiből áradó esti hangulat minden oktató magyarázatánál jobban érzékelteti Szüdi György versének boldog, derűs ízét. Ha így is bevinnénk az eddigénél gyakrabban a gyermekverseket a tanítási órákra, tanítványaink gyakrabban megéreznék a versek lelkét: a hangulatot, a finom érzelmet.

Az ünnepeinkkel kapcsolatos olvasmányok és versek tárgyalásakor különösen fel kell használnunk a *Zöld levelecske* gyermekverseit.

Várnai Zseni *Vörös május* című költeményét a IV. osztályban dolgozzuk fel. Ez a költemény a maga erejével, lendületével, pátoszával azokat a május elsejéket idézi, amikor harcot, barrikádok elleni támadást is jelentett május elsejének a megünneplése. Hősi időket kelt életre Várnai Zseni verse! S amikor a nevelő ennek a versnek a tárgyalásakor a letűnt kor május elseji hangulatát idézte, s a mai május elsejék, a felszabadult magyar nép májusi ünnepeinek érzékeltetésébe kezd, a maga és a tanulók élményei mellett bemutathatja a *Zöld levelecskéből* Gyárfás Endre *Május elseje* című versét is. Ebben a versben minden csupa szín, ragyogás, fény, derűs, boldog nyugalom, igazi ünnepi hangulat. A két vers két kor májusát idézi: a Várnai Zsenié a boldogságukért küzdő munkások, a Gyárfás Endréé a boldogságukat elért emberek május elsejéjét.

A népköltészeti alkotások, különösen a népmesék tárgyalásakor is bemutatathatunk a tanulóknak hasonló témájú gyermekverseket.

Az *Allatok vitája* című népmese I. osztályos anyag. Ebben a népköltészeti alkotásban a macska, a kakas, a kutya meg a kecske emberi módra beszél, vitatkozik egymással. Az I. osztályban az ilyen népmese után csupán a gyerekek szórakoztatására, örömeire felolvashatjuk Ténagy Sándor *Tollasbál* című versét, amelyben két kiscsibe

jókedvű beszélgetését mutatja be az író derűsen, kedvesen addig, amíg a tyúk-mama szárnya alá bújnak, a tollasbálba érnek. Mind a népmesének, mind a versnek a gyermekeket üdén szórakoztató szerepe van. Adjunk lehetőséget arra is, hogy a derű, a játszi jókedv, az önfelelt kedvtelés legyen úrrá gyermekeinken!

Ha már az I. osztályosokat említettem, szólnom kell arról is, hogy mind az olvasás előkészítésének, mind az olvasás tanításának időszakában eredményesen fel tudjuk használni a *Zöld levelecske* gyermekverseit.

Az olvasás előkészítésekor a tankönyv harmadik képéről beszélget a tanító a növendékekkel. A kép karikával, lóval, ásóval, vödörrel, pöttyös labdákkal játszó gyermekeket ábrázol. A didaktikai és a nevelési feladatok elvégzése után — amelyek alapvetően a képen látottak mondatokba foglalásában realizálódnak — a nevelő előveheti Tasnádi Varga Éva *Pöttyös labda* című versét. A vers a labdával való gyermeki játék költői megjelenítése — benne mindaz a játszi jókedv, kicsattanó öröm, ártatlan riadalom, amit a labdával való játék eredményezhet. A tankönyv képével való tartalmi, hangulati kapcsolaton túl a vers élénkítő, érzelmet mozgató erejével való találkozás — ha nem is tudatosodottan — mély nyomot hagy a gyermekek benső világában.

Az I. osztályban, az olvasás tanításakor és gyakorlásakor, amikor még fáradtságos, nehéz munka a szavak, rövid mondatok olvasása, pszichológiai indokok is szükségessé teszik megfelelő alkalmakkor megfelelő tartalmi, hangulati versek felolvasását azért, hogy gyönyörködjenek a tanulók, a szemük rácsodálkozzon a szépségre és feltámadjon bennük az a gondolat, hogy jó lenne minél hamarabb megtanulni olvasni, mert ezzel ilyen örömhöz, a vers, a könyv okozta örömhöz lehet eljutni. Így lehet felhasználni Gárdonyi talányos szövegéhez, a *Nagyapó lovaihoz* Kiss Dénes *Mondóka* című versét, *A kis fa* című olvasmányhoz Fazekas László *A fa éneke* és Vihar Béla *Almafa* című verseit.

Az olvasmány- és költeménytárgyalás során a gyermekversek felhasználásának néhány változatát ismertettem csupán egyrészt az ilyen jellegű felhasználásra való ösztönzés, másrészt az eredményesebb módok, lehetőségek keresésére való sarkallás szándékával. Ezek a most vázolt megoldások megegyeztek abban, hogy a tanító vitte be a gyermekkönyvet az osztályba, a tanító gazdagította, színezte a gyermekversekkel a tankönyv anyagát. Az általam említett esetekben az ilyen jellegű megoldás szükségszerűen következett egyrészt abból, hogy versek és szépirodalmi olvasmányok feldolgozásáról volt szó, másrészt abból, hogy a felhasznált gyermekkönyv gyermekversantológia volt.

A gyermekversek felhasználásának megvan a lehetősége egyes környezetismereti anyagrészek, a környezetismeret körébe tartozó olvasmányok feldolgozásakor is.

Azoknak a környezetismereti tantárgynak a keretébe tartozó olvasmányoknak a tárgyalásakor, amelyek a természet változásait, az évszakokat vagy az otthon világát vagy egyes állatokat mutatnak be, a gyermekvers felhasználása általában úgy történhet, mint a szépirodalmi olvasmányok és versek esetében. Csak a környezetismeret területébe tartozó olvasmányoknál a gyermekvers nem töltheti be ugyanazt a funkciót, mint például a szépirodalmi olvasmányoknál. A környezetismeret mint tantárgy alapvetően ismeretet közöl, a gyermekversben pedig nem az ismeret dominál. A *Zöld levelecske* című antológiában számos az otthon világával (*Simogató; Anya dúdolja* stb), az évszakokkal, a természet életével (*Tavas; Ébred az erdő; Májusi táj; Nyár; Őszi vers; Téli képek; Erdő; Erdőn, mezőn, tengeren; Virágok* stb), az állatokkal (*Őz; Három kutya; Kicsi és nagy állatok* stb) foglalkozó gyermekvers található. A tanító élhet is kellő mértékkel ezeknek a verseknek a bemutatásával egyes anyagrészek feldolgozása után — a hangulati változatosság kedvéért vagy azért, hogy érzékeltesse: amit az

ismeretközlő olvasmány bemutat pl. az őszből, abból mit ragad meg sűrítetten, töményen a költő.

Sőt, a III. és a IV. osztályban azt a módszert is alkalmazhatja a nevelő, hogy egy-egy környezetismereti anyagrészt feldolgozását megelőző anyaggyűjtéshez kijelölhet a tanulók számára a *Zöld levelecskéből* megfelelő témájú verseket olvasásra, tanulmányozásra. Ha a III. osztályban a gyári munkával kapcsolatos ismeretek gyűjtése a feladat, akkor a tanulmányi sétán látottak mellett milyen érdekes lenne, ha a tanulók arról is beszámolnának, hogy a *Gyárlátogatás* című vers íróját az egész gyár lázas munkája („Csitteg-csattog, pitteg-pattog, dibben-dobban, kippen-koppan, rippen-roppan”) és a gépek, emberek tevékenysége („fúr, farag, vág, kalapál”) ragadta meg. A hangutánzó, hangfestő, rokonértelmű szavakkal való gazdagítást is eredményezhetne az ilyen nevelői eljárás, s ez is feladat a környezetismeret keretében is! S ekkor már a gyermekékek olvasásának irányítását és az olvasmányélményeknek a tanítási órán való hasznosítását is megkezdte a nevelő.

Ennek az eljárásnak változatos lehetőségeiről olyan gyermekkönyvek kapcsán szólnunk, amelyek erre nagyobb lehetőséget biztosítanak, mint a gyermekversek-antológiák.

De a gyermekverseket kapcsoljuk bele oktató-nevelő munkánkba! Eredményesebbé válik iskolai tevékenységünk általuk.

BORSODI ISTVÁN

Tanítóképző intézet, Baja

Az összeadás tanításának egy érdekes problémája

A Laussaneban tartott nemzetközi matematikai-oktatói szimpozium bizonyos elemi jellegű struktúráknak az alsó és középfokú oktatásban való erőteljesebb felhasználását tűzte ki feladatul. Ilyen egyszerű struktúra például a halmaz is. A halmazelmélet elemeinek felhasználása bizonyos mértékben módosítja a számfogalmak kialakításának és a számkörbővítésnek a módját, de figyelembe kell vennünk a műveletfogalmak tanításánál is. *A halmazok egyesítése az összeadás tanításának egy érdekes problémáját veti fel.*

Iskolánkba 25 első és 24 második osztályos tanuló jár. Hány gyerek jár összesen ebbe a két osztályba?

Amennyi a két mennyiség együttvéve. $25 + 24 = 49$ tanuló jár.

A két halmaz egyesítését végeztük, ez összeadással történt. Az összeadás problémája az összeszámlálás feladatából egyszerűen adódott, hiszen egyetlen kisgyermek sem járhat egyszerre elsőbe és másodikba is.

A gyakorlati élet azonban igen gyakran vet fel olyan problémákat is, amikor két, vagy több tárgy-, vagy személycsoportot kell egyesíteni, amelynek van közös része. Néhány személy, vagy tárgy mindkét összeadandóba beletartozik. A matematika azt mondja, hogy az egyesítendő halmazoknak van közös eleme.

A tanító néni megdicsért 15 tanulót, mert szépen elkészítették a házi feladatot és 5 tanulót azért, mert jól feleltek. Hány gyereket dicsért meg a tanító néni összesen? Nem biztos, hogy helyes a válasz; $15 + 5 = 20$ gyereket dicsért meg. Ez ugyanis akkor jó, ha csak olyan tanulók feleltek, akik nincsenek az előző 15 között, vagyis, ha a két összeadandó halmaznak nincs közös eleme. Ha például az 5 felelő közül 3-at már elő-